

УДК 159.923-057.87-057.86

DOI <http://doi.org/10.15421/102104>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕЖ І СТИЛІВ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ PECULARITIES OF PSYCHOLOGICAL BOUNDARIES AND STUDENTS' AND TEACHERS' STYLES OF THINKING

Волинчук О.В.

аспірантка кафедри теорії і методики
практичної психології, Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К.Д. Ушинського»
olenadorosh@yahoo.co.uk

У статті проаналізовано особливості зв'язків між різними характеристиками психологічних меж учасників навчального процесу й системою інтелектуальних прийомів, стратегій, навичок та операцій, що становлять стиль мислення особистості. Підтверджено думку про відносну незмінність складу мислення людини впродовж життя. Статистично засвідчено наявність кореляційного зв'язку між синтетичним стилем мислення і товщиною психологічних меж, між ідеалістичним складом мислення і стримуючою функцією меж «Я», між аналітичним стилем та проникною функцією й функцією віддавання, між реалістичним складом та дистанційованістю і схильністю порушувати межі оточуючих, а також невідчужуваною та проникною функціями психологічних меж.

Ключові слова: особистість, психологічні межі, межі психологічного простору, межі «Я», стиль (склад) мислення, навчальна діяльність.

In our opinion, there are psychological phenomena that are characterized by greater plasticity, prone to correction, and those that are static, virtually unchanged throughout the life. The first type of phenomena, in our opinion, can be attributed to the psychological boundaries of the personality. The second type of

phenomena is the style of thinking of the individual. The aim of the article was to find out the relationship between the psychological boundaries and thinking styles of participants in the learning process.

For the study of features of the investigated phenomena the following questionnaires were used: «Styles of thinking» by R. Bramson and A. Harrison, «Boundaries of the psyche» by E. Hartmann, «I-boundaries» of N. Brown and methodology «Psychological boundary of personality» by T. Levi. The sample consisted of 52 Oil and Gas College teachers of different subjects and 2nd year students of Pedagogical University.

The features of connections between different characteristics of psychological boundaries of participants of educational process and system of intellectual receptions, strategies, skills and operations (style of thinking) of personality were analysed. The idea about relative invariability of person's thinking style during the life was confirmed. The presence of cross-correlation connection between synthetic style of thinking and thickness of psychological boundaries, between idealistic style of thinking and retentive function of personal boundaries, between analytical style and penetrating and giving functions, between realistic type and distance with inclination to violate boundaries of others and permeable and non-inlet functions of personal boundaries was statistically confirmed.

There is connection between psychological boundaries and styles of thinking. About 50% of tested participants of studying process demonstrate the analytic style as a leading one.

Keywords: personality, psychological boundaries, psychological space of boundaries, personal boundaries, thinking style, educational activity.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільства, динаміка змін та непередбачуваність завтрашнього дня, неможливість побудови тривалих планів – усе це змушує шукати нові способи та методи організації діяльності й простору, зокрема і в навчальному середовищі. Це вимагає вирішення різних завдань не лише організаційного та технічного характеру, а й психологічного плану, почасти з'ясування залежностей між різноманітними психічними явищами, що впливають на організацію навчальної діяльності. Неабиякою мірою зазначена проблема стосується пізнавальних психічних процесів.

Водночас, на нашу думку, велике значення в педагогічній взаємодії відіграють особливості психологічних меж студентів та викладачів, оскільки

вони пов'язані з комунікативними й особистісними характеристиками, що впливають на особливості взаємин між учасниками навчальної діяльності. Варто зазначити, що межі викладачів можна вважати сформованими, тимчасом як межі студентів саме в період навчання перебувають на стадії стрімкого становлення. Недаремно дослідники зазначають: «Юність – період життя людини, розміщений онтогенетично між отрочеством і дорослістю; це рання молодість. Саме в юності відбувається становлення людини як особистості, коли молода людина, пройшовши складний шлях онтогенетичної ідентифікації – уподібнення іншим людям, – привласнює від них соціально значущі властивості особистості, здатність до співпереживання, до активного морального ставлення до людей, до самого себе і до природи; здатність до засвоєння конвенціональних ролей, норм, правил поведінки в суспільстві та ін. У юності набуває нового розвитку механізм ідентифікації відособлення» (Psykhologhichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram, 2013:14). Тому дослідження характеристик психологічних меж виглядає досить доцільним саме на етапі дорослішання.

Значущими, за нашим припущенням, є також способи обробки інформації, мисленнєві операції, тобто вже згадувані когнітивні процеси психіки. Саме тому актуальною нині бачиться спроба виявити певні закономірності та взаємозв'язки між психологічними межами учасників навчальної діяльності і стилями мислення викладачів та студентів. У цьому контексті Б. Анан'єв наголошував, що для успішного навчання у вищому навчальному закладі необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, рівня володіння певним колом логічних операцій (Ananiev, 1974).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі зустрічається кілька синонімічних до поняття «психологічні межі» найменувань: «межі психологічного простору» (С.К. Нартова-Бочавер), «межі “Я”» (Н. Браун), «особисті (особистісні) межі» (В. Ламберт), «межі особистості» (Дж. Таунсенд) тощо. Також існує кілька підходів до розуміння змісту психологічних меж. Окремо можна виділити суб'єктно-середовищний підхід С. К. Нартової-Бочавер, котра розглядає психологічні межі як систему експліцитних та імпліцитних правил поведінки, що виконують регуляторно-захисні функції (укріплення власної емпіричної особистості і повага до іншої) (Nartova-Bochaver, Silina, 2018) та тілесно-енергійний підхід Т. С. Леві, яка вважає психологічні межі енергійним утворенням (Levi, 2013).

Варто зауважити, що існують психологічні феномени, які характеризуються більшою пластичністю, схильністю до корекції, й такі, що є статичними, практично незмінними впродовж життя. До першого типу феноменів, на нашу думку, можна віднести саме психологічні межі особистості (але це не означає, що з легкістю «тонкі» межі можна за допомогою психотехнік перетворити на «товсті» чи навпаки; йдеться про їх більшу, порівняно з іншими психічними властивостями, здатність до змін).

До другого типу феноменів (що, на нашу думку, характеризуються

більшою статичністю), належить стиль мислення особистості. Під стилем мислення А. А. Алексєєв і Л. А. Громова розуміють відкриту систему інтелектуальних стратегій, прийомів, навичок та операцій, до якої особистість схильна в силу своїх індивідуальних властивостей. І хоча вказані дослідники зазначають, що стиль мислення починає складатися в дитинстві й розвивається впродовж усього життя особистості, водночас вони зауважують, що він є системою з відносно постійним ядром (Alekseev, Gromova, 1993), і це дає нам підставу вважати стиль мислення (СМ) досить статичним явищем, однак для чіткого розуміння вважаємо за потрібне дослідити істинність нашого припущення.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування наявності взаємозв'язків між психологічними межами та стилями мислення учасників навчального процесу. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: визначити особливості змінності/статичності стилів мислення викладачів та студентів; виявити відсутність/наявність зв'язку між складом мислення та психологічними межами суб'єктів педагогічного впливу.

Виклад основного матеріалу. Дослідники виділяють п'ять основних стилів (складів) мислення: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний і реалістичний (Alekseev, Gromova, 1993). Основна характеристика цих типів відображена в назві відповідного СМ, тобто представники синтетичного складу схильні до цілісного сприйняття явищ дійсності, до інтеграції, «ідеалісти» здатні утворювати у своїй уяві певні еталони і прагнути до них, «прагматики» характеризуються бажанням використовувати всі доступні ресурси для швидкого отримання результату, «аналітики» розчленовують доступну їм інформацію на складові, а «реалісти» спираються на факти, а не на умовиводи чи теорії. Переважна більшість людей має один провідний СМ, але є випадки наявності в індивідів двох і навіть трьох основних стилів мислення. Інші способи обробки інформації зазвичай ігноруються (Alekseev, Gromova, 1993). Безумовно, склад мислення відіграє неабияку роль у професійній діяльності педагога, як і в навчальній діяльності студента.

Для вивчення особливостей досліджуваних феноменів було використано опитувальники «Стилі мислення» Р. Бремсона, А. Харрісона (адаптований А. А. Алексєєвим), «Межі в психіці» Е. Хартманна та «Межі “Я”» Н. Браун (адаптовані К. О. Шамшиковою) і методику «Психологічна межа особистості» Т. С. Леві.

Опитуваними стали викладачі Коледжу нафтогазових технологій, інженерії та інфраструктури сервісу Одеської національної академії харчових технологій і студенти другого року навчання спеціальності «Психологія» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Така вибірка пояснюється насамперед віковими особливостями респондентів, оскільки вказані групи представляють юнацький вік (студенти) і зрілий (викладачі). Як зазначають дослідники періоду студентства, «другий курс – період найбільш напруженої навчальної діяльності студентів. У життя другокурсників інтенсивно включені всі форми

навчання і виховання. Студенти отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі культурні запити і потреби. Процес адаптації до цього середовища переважно завершений» (Psykhologhichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram, 2013:15).

За результатами дослідження з'ясовано, що як серед студентів, так і серед викладачів найбільше виявлено представників аналітичного складу мислення в чистому вигляді або в поєднанні ще з одним (близько 50 % опитаних педагогів та більше 60 % студентів). В останніх це поєднання найбільшою мірою відбувається з реалістичним складом. Імовірно, цей результат пояснюється особливостями вибірки: і педагоги, і студенти повинні вміти вдаватися до аналізу як одного з провідних методів наукового пізнання, що саме і було встановлено.

Для точного розуміння стилю мислення як статичного явища ми порівняли зазначені групи опитуваних (студенти віком 18-19 років та викладачі віком 30-40 років) за допомогою програми статистичної обробки даних SPSS Statistics 21.

Отримані результати підтвердили наше припущення про відносну незмінність стилю мислення особистості впродовж онтогенезу, оскільки жодних зв'язків між віком та складом мислення студентів та викладачів виявлено не було.

Відсутність зв'язку між віком та стилем мислення демонструє таблиця 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок між стилями мислення та віком

Стиль/кореляція	Синтет.	Ідеаліст.	Прагмат.	Аналіт.	Реаліст.	Вік
Синтет.		-312	-170	-495*	-236	164
Ідеаліст.	-312		-163	-89	-217	120
Прагмат.	170	-163		-480*	-463*	169
Аналіт.	-495*	-89	-480*		229	-159
Реаліст.	246	288	-463*	259		908
Вік	423	561	629	437	908	

Як видно з таблиці, наявність кореляційного зв'язку, позначувана зірочкою, характерна лише для різних стилів мислення, але жодної взаємозалежності між віком респондентів та складом мислення не виявлено.

Окрім зазначеного, варто зазначити, що прагматичний стиль мислення не демонструє жодних зв'язків із характеристиками психологічних меж. Спокійно-нейтральна функція меж не корелює зі стилями мислення, але оскільки прагматичний стиль негативно корелює з аналітичним (табл. 1), робимо висновок, що всі стилі мислення пов'язані з певними характеристиками меж психологічного простору.

Щодо гнучкості психологічних меж застосовувати подібні підтвердження немає сенсу, оскільки дослідники сходяться в думці про їх гнучкість протягом онтогенезу особистості (Volynchuk; Levi; Nartova-Bochaver, Silina).

Стосовно другого завдання було встановлено, що наявний зв'язок між

різноманітними характеристиками психологічних меж та стилями мислення, зокрема:

- синтетичний стиль мислення характеризується оберненим 5-процентним кореляційним зв'язком із товщиною психологічної межі;
- ідеалістичний стиль мислення перебуває в 1-процентному прямому зв'язку зі стримуючою функцією психологічної межі;
- аналітичний стиль мислення позитивно корелює з проникною функцією межі та функцією віддавання;
- реалістичний стиль мислення характеризується 1-процентним оберненим зв'язком зі схильністю порушувати межі інших та дистанційованістю, а також прямим 5-процентним зв'язком з невпускною й прямим 1-процентним з проникною функціями меж.

Зазначені результати відображені в таблиці 2. Для зручності продемонстровано лише значущі зв'язки.

Таблиця 2

Взаємозв'язки між стилями мислення й характеристиками психологічних меж

<i>X-ки меж</i>	<i>товщ.</i>	<i>дист.</i>	<i>невп.</i>	<i>прон.</i>	<i>вбир.</i>	<i>віддав.</i>	<i>стрим.</i>
<i>СМ</i>							
Синт.	-495*						
Ідеал.							410*
Аналіт.				406*		474*	
Реал.		-467*	493**		498*		

Отримані результати дають можливість констатувати те, що особливості сприймання та обробки інформації, інтелектуальні прийоми студентів (тобто їх стилі мислення) мають вплив на характеристики психологічних меж, а саме: товщина психологічних меж має відношення до методу узагальнення отриманих даних та інформації, здатності переносити конкретні факти на загальні явища й знаходити між ними внутрішні зв'язки, тобто до синтезу. Такі функції меж психологічного простору як проникнення та віддавання пов'язані з умінням виокремлювати окреме із загального, аналізувати події, ситуації та будь-яку інформацію. Невпускна та проникна функції також пов'язані з умінням оперувати фактами й робити на їх основі конкретні висновки, тобто реалістично сприймати почуте, побачене чи пережите. Дистанційованість та схильність порушувати межі інших теж залежить від реалістичності сприймання навколишнього світу і людей. Стримуюча функція меж пов'язана зі здатністю прагнути до ідеального, до найкращого результату в житті чи діяльності, зокрема навчальної, що саме і становить об'єкт нашого дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило припущення про постійність феномену стилю мислення в онтогенезі особистості і про наявність взаємозв'язків між складом мислення та різними характеристиками психологічних меж у педагогічній взаємодії. З'ясовано, що в середньому половина опитуваних як провідний демонструє аналітичний стиль мислення, що виглядає досить

адекватним ситуації навчання для студентів та педагогічної діяльності для викладачів. Отримані результати спрямовують наші подальші пошуки в напрямі вивчення феномену меж у навчальній діяльності з різних точок зору.

Бібліографічні посилання

- Alekseev, A. A., Gromova, L. A. (1993). “Poymite menia pravilno ili kniga o tom, kak naiti svoi syil myshleniia, effektivno ispolzovat intellectualniie resursi i obresti vzaimoponimaniie s liudmi” [Understand me rightly or the book how to find one’s style of thinking, to use intellectual resources effectively and to reach understanding with people]. Sankt-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola [Economic school] [in Russian].
- Ananiev, B. G. (1974). “K psikhofiziologii studencheskogo vozrasta. Sovremenniie psikhologhicheskiye problemi vysshei shkoly” [Psychophysiology of student’s age. Modern psychological problems of higher school], L, iss. 2, p. 82–89 [in Russian].
- Volynchuk, O. V. (2020). “Mezhi psikhologhichnoho prostoru ta komunikatyvna tolerantnist rannih yunakiv” [Psychological space boundaries and communicative tolerance of adolescents]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya «Psykhologhiya»* [Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series of Psychology], № 68, p. 52–56 [in Ukrainian].
- Levi, T. S. (2013). “Metodika diagnostiki psikhologhicheskoi granitsi lichnosti” [Diagnostic technique of a personality psychological boundary]. *Voprosy psikhologhii* [Psychology issues], № 1, p. 131–146 [in Russian].
- Nartova-Bochaver, S. K., Silina, O. V. (2018). “Psikhologhicheskiye granitsi: vzrosleniie i kultura” [Psychological boundaries: growing up and culture]. Moscow: Pamiatniki istoricheskoi mysli. [in Russian].
- “Psikhologhichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram” [Psychological peculiarities of student age. To help curators]. 2013. Issue 3. Kharcov: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].